

Social political effects of student movements in the conditions of livelihood crises in the light of global political economy evolution

Mohammad Parsa, PhD student, Department of Sociology, Bu.C., Islamic Azad University, Bushehr, Iran. Mohammad.parsa@iaiu.ac.ir

Gholamreza Jafarnia, Corresponding Author, Department of Sociology, Bu.C, Islamic Azad University, Bushehr, Iran. g.jafarnia@iaiu.ac.ir

Mouloud Kikhosrovani, Department of General Psychology, Bu.C, Islamic Azad University, Bushehr, Iran. Moloud.keykhosrovani@iaiu.ac.ir

Article Info

Article Type:
Reserch Article

Date received:
2025/06/21

Date approved:
2025/ 12/18

ABSTRACT

Student movements, as one of the most dynamic forms of collective action, have consistently been influenced by economic fluctuations and structural crises. This study aims to provide a sociological analysis of student movements within the context of living crises, examining their socio-political consequences in connection with international relations developments. The research methodology is qualitative, based on documentary analysis and theoretical synthesis, drawing upon key theories in the sociology of social movements. Findings indicate that living crises, by inducing a sense of relative deprivation and eroding social status, transform student welfare demands into structural and discourse-making protests. Meanwhile, variables such as globalization, international austerity policies, and new communication technologies act as catalysts for the expansion and transnationalization of these movements. Furthermore, the results suggest that the link between domestic grievances and global legal norms enhances students' bargaining power against power structures and leads to the reconstruction of social capital within the university environment. Ultimately, the study concludes that student movements during living crises are more than just a simple economic reaction; they represent a rational response to institutional inefficiencies and an endeavor toward social justice and democratization within the framework of the global system and interdependence. By redefining the state-nation relationship, these movements function as drivers of structural change in modern societies..

Cite this Article: Parsa,M. Jafarnia,G. and Keykhosrovani,M. (2025). Social political effects of student movements in the conditions of livelihood crises in the light of global political economy evolution. *International Relations Researches*, 15(3), 195-219. doi: 10.22034/irr.2026.581044.2848

© Author(s)

Publisher: Iranian Association of International Studies

DOI: 10.22034/irr.2026.581044.2848

Introduction

In recent decades, student movements have emerged as one of the most significant forms of collective action in contemporary societies, playing an important role in reflecting social and economic grievances. Universities, as institutions where critical awareness, knowledge production, and collective identities intersect, have historically provided fertile ground for the emergence and expansion of social demands. When societies face economic crises, rising social inequalities, and declining employment opportunities for young people, university environments often become centers for articulating demands for social justice and criticizing economic and political structures. In such contexts, a living crisis should not be understood merely as a limited economic problem related to declining income or rising living costs. Rather, it gradually transforms into a multidimensional social phenomenon whose consequences extend into cultural, political, and identity-related domains. Students, due to their cultural capital and wide access to information resources, tend to be more sensitive to economic and social transformations, and this sensitivity can facilitate the formation of collective action. Furthermore, the expansion of globalization and the development of communication technologies have enabled student movements in different countries to influence one another and to frame their demands within global discourses such as social justice, civil rights, and democracy. Within this context, domestic economic crises often intersect with structural transformations in the international system, making it insufficient to analyze student movements solely within national boundaries. Accordingly, a sociological study of student movements during living crises can contribute to a deeper understanding of how economic dissatisfaction is transformed into collective action and how such actions generate broader social and political consequences. The main objective of this research is to provide a sociological analysis of student movements under conditions of living crises and to examine their socio-political consequences in connection with developments in international relations..

Theoretical Framework

The theoretical framework of this research is based on an interdisciplinary combination of sociological theories of social movements, theories of economic crisis, and approaches derived from international relations and globalization studies. In order to explain the emergence and expansion of student movements during living crises, the research integrates both structural and agency-oriented perspectives. At the structural level, the study draws upon the theory of relative deprivation, which argues that protest movements emerge when individuals perceive a significant gap between their expectations and their actual living conditions. In the context of living crises, rising inflation, unemployment, declining purchasing power, and the reduction of social opportunities intensify feelings of injustice and deprivation among students. Since students generally possess higher levels of political awareness

and social sensitivity, they tend to perceive economic inequalities more critically, making them more likely to engage in collective action.

In addition to relative deprivation theory, the research also relies on resource mobilization theory. This perspective emphasizes that dissatisfaction alone cannot produce social movements unless groups possess sufficient organizational resources, communication networks, and leadership capacities. Universities provide a unique environment in which students can establish social connections, exchange information, and coordinate collective activities. Student associations, informal social networks, and digital communication platforms significantly contribute to the mobilization process. From this perspective, student movements are not merely spontaneous emotional reactions to economic hardship, but organized forms of collective action facilitated by institutional and communicative resources.

The study further incorporates perspectives related to the network society and globalization. According to Manuel Castells' theory of network society, modern communication technologies and digital media have transformed the nature of collective action by enabling rapid communication, decentralized organization, and transnational interaction among protest groups. In contemporary societies, student movements are increasingly influenced by global flows of information and by protest repertoires circulating across borders. Economic crises in one region of the world can shape political discourses and protest strategies in other societies through media networks and social platforms. Therefore, the analysis of student movements requires attention not only to domestic conditions but also to global structural transformations. From the perspective of international political economy, the research assumes that living crises are often linked to broader dynamics of globalization, neoliberal economic policies, and the unequal distribution of resources within the international system. Policies related to austerity measures, market liberalization, and global financial dependency may intensify social inequalities and reduce welfare opportunities for younger generations. These processes frequently generate tensions between states and social groups, particularly students who face uncertain employment futures and declining socioeconomic security. Consequently, student protests can be interpreted as reactions not only to national economic difficulties but also to the social consequences of global economic restructuring.

Moreover, the framework benefits from sociological approaches emphasizing the role of identity and collective consciousness in social movements. Universities are spaces where political identities, civic values, and collective discourses are continuously reproduced. During periods of economic instability, students often reinterpret their personal experiences within broader narratives of justice, inequality, and democratic participation. Through this process, economic grievances gradually acquire political and symbolic dimensions, strengthening solidarity among participants and increasing the social influence of the movement. By combining these theoretical perspectives, the research seeks to provide a multidimensional

explanation of student movements during living crises. The framework enables the study to analyze how economic pressures, social inequalities, communication technologies, global transformations, and collective identities interact in shaping protest movements and their socio-political consequences.

Methodology

This research is qualitative in nature and adopts an analytical-descriptive approach. To examine the phenomenon of student movements in conditions of living crises, the study relies primarily on documentary analysis and the review of theoretical literature and previous research. Research data were collected through an extensive examination of theoretical works in the sociology of social movements, studies related to economic crises, and literature concerning international relations. These materials were subsequently analyzed using conceptual analysis in order to interpret the underlying mechanisms of the phenomenon under study. The theoretical framework of the research draws upon a combination of perspectives, including theories of social movements, the theory of relative deprivation, resource mobilization theory, and approaches related to globalization and network society. Such a framework allows the phenomenon to be analyzed at multiple levels. On the one hand, domestic structural factors such as economic crises, social inequality, and the erosion of social capital are examined. On the other hand, international variables including global economic policies, transnational communication networks, and the diffusion of protest repertoires are also considered. Through this analytical process, the research attempts to integrate various theoretical perspectives in order to present a comprehensive explanation of the mechanisms underlying the formation, expansion, and consequences of student movements during living crises..

Discussion

The findings of this research indicate that living crises constitute one of the most significant contexts for the emergence of student movements in contemporary societies. When economic pressures are accompanied by rising social inequality, declining employment prospects, and diminishing hope for the future, feelings of relative deprivation among students tend to intensify. These feelings can eventually transform into collective demands and protest actions. Under such circumstances, universities play a crucial role as arenas where intellectual, social, and identity-based interactions continuously occur. Within this environment, students are able to transform their individual experiences of economic pressure into shared social concerns and articulate them through collective discourses centered on justice and social equality. The expansion of communication technologies and social media platforms has also facilitated the rapid organization of student movements and enabled them to disseminate their messages more widely. Consequently, student demands often move beyond purely academic or welfare-related issues and expand toward broader themes such as social justice, economic transparency, and political accountability. Moreover, the research highlights the importance of the relationship

between domestic economic crises and transformations in the global system. In an increasingly interconnected world where national economies are deeply interdependent, economic decisions at the international level can directly influence the living conditions of citizens within individual countries. Such dynamics are inevitably reflected within university environments, making student movements important indicators of social sensitivity toward the political and economic consequences of global transformations.

Conclusion

In summary, student movements emerging during living crises should not be understood merely as short-term reactions to economic difficulties; rather, they represent part of a broader process of social and political transformation in modern societies. By articulating justice-oriented demands and critically evaluating ineffective economic policies, these movements gradually evolve into one of the most significant arenas of civic participation among younger generations. Active student engagement in the public sphere can increase societal awareness of economic and social challenges and thereby strengthen the culture of accountability within governance structures. At the same time, student movements contribute to the reconstruction of social capital by fostering networks of solidarity and cooperation among students and other social groups. Through these networks, broader social dialogues can emerge, creating opportunities for gradual reforms in economic and social policies. However, comparative experiences demonstrate that the way political institutions respond to such movements significantly shapes their outcomes. Approaches based on dialogue, transparency, and social participation can transform economic dissatisfaction into opportunities for structural reform, whereas ignoring student demands may deepen the gap between state and society. Ultimately, student movements during living crises play an essential role in reflecting economic concerns, strengthening social awareness, and promoting justice-oriented discourses. For this reason, understanding and analyzing these movements is crucial for comprehending the broader patterns of social and political change in contemporary societies..

Keywords: Student Movements, Living Crisis, Socio-Political Consequences, Relative Deprivation

آثار سیاسی اجتماعی جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران‌های معیشتی در پرتو تحول اقتصاد سیاسی جهانی

محمد پارسا، دانشجوی دکتری، گروه جامعه‌شناسی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران.
mohammad.parsa@iau.ac.ir

غلامرضا جعفری نیا، نویسنده مسئول، گروه جامعه‌شناسی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران.
g.jafarinia@iau.ac.ir

مولود کیخسروانی، گروه روان‌شناسی عمومی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران.
Moloud.keykhosrovani@iau.ac.ir

چکیده	درباره مقاله
<p>جنبش‌های دانشجویی به عنوان یکی از پویاترین کنش‌های جمعی، همواره تحت تأثیر نوسانات اقتصادی و بحران‌های ساختاری قرار داشته‌اند. این پژوهش با هدف تحلیل جامعه‌شناختی جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران معیشتی و مطالعه پیامدهای سیاسی-اجتماعی آن در پیوند با تحولات روابط بین‌الملل انجام شده است. روش تحقیق در این مطالعه کیفی و مبتنی بر تحلیل اسنادی و سنتز نظری با بهره‌گیری از نظریات کلیدی جامعه‌شناسی جنبش‌های اجتماعی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بحران معیشتی از طریق ایجاد احساس محرومیت نسبی و فرسایش منزلت اجتماعی، مطالبات صنفی دانشجویان را به اعتراضات ساختاری و گفتمان‌ساز تبدیل می‌کند؛ در این میان، متغیرهایی نظیر جهانی‌شدن، سیاست‌های ریاضتی بین‌المللی و فناوری‌های نوین ارتباطی، نقش کاتالیزور را در گسترش و فراملی شدن این جنبش‌ها ایفا می‌کنند. همچنین نتایج حاکی از آن است که پیوند میان نارضایتی‌های داخلی و هنجارهای حقوقی جهانی، قدرت چانه‌زنی دانشجویان را در برابر نهادهای قدرت افزایش داده و به بازسازی سرمایه اجتماعی در بستر دانشگاه منجر می‌شود. در نهایت، پژوهش به این نتیجه می‌رسد که جنبش دانشجویی در دوران بحران معیشتی، فراتر از یک واکنش اقتصادی ساده، پاسخی عقلانی به ناکارآمدی‌های نهادی و تلاشی برای تحقق عدالت اجتماعی و دموکراتیزاسیون در چارچوب نظام جهانی و وابستگی متقابل است. این جنبش‌ها با بازتعریف رابطه دولت و ملت، به عنوان پیشران‌های تغییرات ساختاری در جوامع مدرن عمل می‌کنند.</p>	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>کلیدواژه‌ها: جنبش‌های دانشجویی، بحران معیشتی، اقتصاد سیاسی جهانی، محرومیت نسبی.</p> <p>تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۳/۳۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۹/۲۷</p>

استناد به این مقاله: پارسا، محمد، جعفری نیا، غلامرضا و کیخسروانی، مولود. (۱۴۰۴). آثار سیاسی اجتماعی جنبش‌های دانشجویی در شرایط

بحران‌های معیشتی در پرتو تحول اقتصاد سیاسی جهانی. پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱۵(۳)، ۱۹۵-۲۱۹

doi: 10.22034/irr.2026.581044.2848

© نویسنده(گان)

ناشر: انجمن ایرانی روابط بین‌الملل

جنبش‌های دانشجویی در بسیاری از جوامع معاصر به عنوان یکی از مهم‌ترین اشکال کنش جمعی و عرصه‌های فعال مشارکت سیاسی و اجتماعی شناخته می‌شوند. دانشگاه‌ها نه تنها محل تولید و انتقال دانش‌اند، بلکه بستری برای شکل‌گیری آگاهی انتقادی، بازاندیشی اجتماعی و بروز مطالبات سیاسی نسل جوان نیز به شمار می‌آیند. در چنین فضایی، دانشجویان به دلیل برخورداری از سرمایه فرهنگی، دسترسی به منابع اطلاعاتی و پیوند با شبکه‌های گسترده ارتباطی، اغلب به عنوان یکی از نیروهای اثرگذار در شکل‌دهی به گفتمان‌های اعتراضی و حرکت‌های اجتماعی مطرح می‌شوند. از این رو، مطالعه جنبش‌های دانشجویی همواره یکی از حوزه‌های مهم در جامعه‌شناسی سیاسی و جامعه‌شناسی جنبش‌های اجتماعی بوده است. در شرایطی که جامعه با بحران‌های اقتصادی و معیشتی مواجه می‌شود، بسترهای شکل‌گیری اعتراضات اجتماعی نیز دچار دگرگونی می‌گردد. فشارهای ناشی از تورم، کاهش قدرت خرید، گسترش نابرابری‌های اقتصادی و احساس ناامنی اقتصادی می‌تواند به افزایش نارضایتی اجتماعی و شکل‌گیری اشکال جدیدی از کنش جمعی منجر شود. در چنین شرایطی، دانشجویان به عنوان بخشی از قشر تحصیل‌کرده و حساس جامعه نسبت به تحولات اجتماعی، ممکن است نقش مهمی در بازتاب و بازنمایی این نارضایتی‌ها ایفا کنند. بحران معیشتی نه تنها بر وضعیت زندگی دانشجویان تأثیر می‌گذارد، بلکه افق‌های آینده شغلی، امید اجتماعی و اعتماد آنان به ساختارهای اقتصادی و سیاسی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. همین امر می‌تواند زمینه‌های شکل‌گیری یا تشدید کنشگری دانشجویی را فراهم سازد. از سوی دیگر، تحولات روابط بین‌الملل در جهان معاصر به طور فزاینده‌ای با وضعیت اقتصادی و اجتماعی جوامع درهم‌تنیده شده است. تغییر در الگوهای تعاملات بین‌المللی، تحریم‌های اقتصادی، نوسانات بازارهای جهانی و تنش‌های ژئوپلیتیکی می‌توانند به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر شرایط اقتصادی داخلی کشورها اثر بگذارند. این تحولات در نهایت به عرصه اجتماعی نیز سرایت کرده و می‌توانند زمینه‌های بروز نارضایتی‌های اجتماعی و سیاسی را فراهم کنند. در چنین بستری، جنبش‌های دانشجویی ممکن است به عنوان یکی از کانال‌های بیان مطالبات اجتماعی و واکنش به پیامدهای ناشی از این تحولات عمل کنند.

با وجود اهمیت این موضوع، یکی از چالش‌های موجود در مطالعات مربوط به جنبش‌های دانشجویی آن است که بسیاری از پژوهش‌ها یا بر ابعاد تاریخی این جنبش‌ها تمرکز دارند و یا آن‌ها را صرفاً در چارچوب تحولات سیاسی داخلی تحلیل می‌کنند. در نتیجه، پیوند میان شرایط اقتصادی - معیشتی جامعه،

تحولات ساختارهای قدرت در سطح بین‌المللی و الگوهای کنشگری دانشجویی کمتر به صورت یکپارچه مورد توجه قرار گرفته است. افزون بر این، بخش قابل توجهی از مطالعات پیشین رویکردی کمی یا توصیفی داشته‌اند و کمتر به درک عمیق تجربیات، معانی و تفاسیر کنشگران دانشجویی در بستر بحران‌های اقتصادی و اجتماعی پرداخته‌اند. این خلأ پژوهشی نشان می‌دهد که بررسی کیفی جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران معیشتی می‌تواند به فهم دقیق‌تر سازوکارهای شکل‌گیری، جهت‌گیری و پیامدهای این نوع کنش‌های اجتماعی کمک کند.

ضرورت انجام پژوهش حاضر از آنجا ناشی می‌شود که بحران‌های معیشتی در بسیاری از جوامع امروز به یکی از عوامل مهم شکل‌دهنده به رفتارهای اجتماعی و سیاسی تبدیل شده‌اند و در این میان دانشگاه‌ها به عنوان فضاهایی حساس و تأثیرگذار در تحولات اجتماعی، می‌توانند بازتاب‌دهنده یا حتی محرک برخی از این تحولات باشند. فهم جامعه‌شناختی نحوه واکنش جنبش‌های دانشجویی به چنین شرایطی می‌تواند به شناخت بهتر الگوهای کنش جمعی، شکل‌گیری مطالبات سیاسی و اجتماعی و نیز پیامدهای آن برای پویایی‌های اجتماعی کمک کند. همچنین چنین پژوهشی می‌تواند درک روشن‌تری از ارتباط میان تحولات ساختاری در سطح بین‌المللی و واکنش‌های اجتماعی در سطح داخلی ارائه دهد. بر این اساس، مقاله حاضر با رویکردی جامعه‌شناختی و کیفی در پی آن است که جنبش‌های دانشجویی را در بستر بحران معیشتی و در ارتباط با تحولات روابط بین‌الملل مورد تحلیل قرار دهد. تمرکز این پژوهش بر فهم معانی، انگیزه‌ها و الگوهای کنشگری دانشجویان و همچنین بررسی پیامدهای سیاسی و اجتماعی این جنبش‌ها در چنین شرایطی است. در این چارچوب، پرسش اصلی پژوهش چنین صورت‌بندی می‌شود: جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران معیشتی چگونه شکل می‌گیرند و چه پیامدهای سیاسی و اجتماعی در پیوند با تحولات روابط بین‌الملل به همراه دارند؟ بر مبنای این پرسش، فرضیه اصلی پژوهش آن است که تشدید بحران‌های معیشتی در پیوند با تحولات و فشارهای ناشی از روابط بین‌الملل، زمینه‌های تقویت کنشگری دانشجویی را فراهم می‌کند و این کنشگری می‌تواند به شکل‌گیری پیامدهای سیاسی و اجتماعی همچون افزایش بسیج اجتماعی، بازتعریف مطالبات سیاسی و تقویت گفتمان‌های انتقادی در فضای دانشگاهی و عمومی منجر شود.

۱. مبانی نظری

جنبش‌های دانشجویی در ادبیات جامعه‌شناسی سیاسی و مطالعات حقوق عمومی، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اشکال کنش جمعی در دوره‌های بحران اقتصادی و بی‌ثباتی اجتماعی شناخته می‌شوند؛ زیرا

این جنبش‌ها در متن تحول ساختارهای قدرت، نابرابری‌های اقتصادی، گسترش ارتباطات جهانی و تغییر الگوهای مشروعیت سیاسی شکل می‌گیرند. از منظر نظری، مفهوم «بحران معیشتی» تنها به فقر اقتصادی محدود نیست، بلکه شامل تضعیف امنیت اجتماعی، کاهش سرمایه اجتماعی، بی‌اعتمادی سیاسی و تشدید احساس محرومیت نسبی نیز می‌شود. در این چارچوب، جلایی پور جنبش‌های اجتماعی را واکنشی سازمان‌یافته نسبت به ناکارآمدی ساختارهای سیاسی و اقتصادی دانسته و معتقد است که دانشجویان به دلیل برخورداری از آگاهی انتقادی و دسترسی به شبکه‌های ارتباطی، نقش پیشران در بسیج اجتماعی دارند (Jalaeipour, 2025: 88). همچنین، کاستلز در نظریه «قدرت هویت» توضیح می‌دهد که در عصر اطلاعات، جنبش‌های دانشجویی از طریق بازتولید هویت جمعی در فضای شبکه‌ای، به مقاومت در برابر سلطه سیاسی و اقتصادی می‌پردازند و از ابزارهای ارتباطی جدید برای سازماندهی اعتراضات استفاده می‌کنند (Castells, 2021: 214).

در همین راستا، گیدنز با تأکید بر جهانی‌شدن و تحول روابط بین‌الملل، پیوند میان بحران‌های داخلی و فشارهای ساختاری جهانی را عامل مؤثر در شکل‌گیری اعتراضات دانشجویی معرفی می‌کند؛ به گونه‌ای که تغییرات نظام بین‌الملل می‌تواند الگوهای جدیدی از مطالبه‌گری سیاسی را در جوامع در حال توسعه ایجاد کند (Giddens, 2024: 173). از منظر حقوقی نیز، جنبش‌های دانشجویی در ارتباط با حقوق بنیادین شهروندی نظیر آزادی بیان، آزادی تجمع و حق مشارکت سیاسی تحلیل می‌شوند. کمالی جامعه مدنی را عرصه‌ای برای تحقق حقوق مشارکتی و تحدید اقتدار دولت می‌داند و معتقد است که ضعف نهادهای مدنی موجب افزایش رادیکالیسم دانشجویی در شرایط بحران اقتصادی می‌شود (Kamali, 2022: 145). از سوی دیگر، سعی در تحلیل روند دموکراتیزاسیون در ایران، بر نقش دانشگاه به‌عنوان نهاد میانجی میان دولت و جامعه تأکید کرده و بیان می‌کند که دانشجویان در دوره‌های بحران معیشتی، با طرح مطالبات عدالت‌خواهانه، زمینه تحول در فرهنگ سیاسی و بازتعریف رابطه دولت و جامعه را فراهم می‌کنند (Sae, 2017: 201). بنابراین، ادبیات نظری نشان می‌دهد که جنبش‌های دانشجویی در بستر بحران‌های اقتصادی و تحولات روابط بین‌الملل، نه تنها یک کنش اعتراضی، بلکه بخشی از فرآیند بازسازی هویت سیاسی و اجتماعی جامعه محسوب می‌شوند.

در تبیین نظری پیامدهای سیاسی - اجتماعی جنبش‌های دانشجویی، رویکردهای نوین جامعه‌شناسی و نظریه‌های حقوقی انتقادی بر نقش آگاهی، کنش ارتباطی و تحول ساختارهای مشروعیت تأکید دارند. سیدمن دانش جامعه‌شناختی را عرصه‌ای منازعه‌آمیز معرفی می‌کند که در آن، جنبش‌های اجتماعی به‌ویژه

جنبش‌های دانشجویی، در برابر گفتمان‌های مسلط قدرت به تولید معنا و بازتعریف نظم اجتماعی می‌پردازند (Seidman, 2024: 97).

۲. ادبیات تحقیق

در ارتباط با موضوع این مقاله آثار متعددی نوشته شده است از جمله جلالی پور و محمدی در تبیین نظریه‌های متأخر جامعه‌شناسی، بر پیوند میان بحران مشروعیت، نابرابری ساختاری و ظهور جنبش‌های نوین اجتماعی تأکید کرده و معتقدند که جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران اقتصادی، اغلب از قالب مطالبات صنفی فراتر رفته و به کنش سیاسی و مطالبه تغییرات ساختاری تبدیل می‌شوند (Jalaeipour & Mohammadi, 2024: 156). از سوی دیگر، باریه در بحث مدرنیته سیاسی بیان می‌کند که تحولات مدرن، الگوهای اقتدار سنتی را تضعیف کرده و زمینه ظهور نیروهای اجتماعی جدید، از جمله دانشجویان، را در عرصه سیاست فراهم ساخته است؛ نیروهایی که در برابر بحران‌های اقتصادی و فشارهای ناشی از نظام بین‌الملل، به بازتعریف مفاهیم عدالت، مشارکت و مشروعیت می‌پردازند (Barbier, 2023: 132). همچنین، گلدستون در نظریه‌های انقلاب و بسیج اجتماعی توضیح می‌دهد که بحران‌های اقتصادی هنگامی به اعتراضات گسترده منجر می‌شوند که گروه‌های تحصیل‌کرده و دارای ظرفیت سازماندهی، مانند دانشجویان، بتوانند نارضایتی عمومی را به کنش جمعی تبدیل کنند (Goldstone, 2023: 241). در چارچوب حقوقی، این موضوع با نظریه حق مقاومت مدنی، حق اعتراض و مشارکت دموکراتیک قابل تحلیل است؛ زیرا جنبش‌های دانشجویی غالباً در واکنش به محدودیت‌های ساختاری و نابرابری‌های اجتماعی، خواهان بازتوزیع قدرت و تضمین حقوق اساسی شهروندان هستند. در نتیجه، ادبیات موجود نشان می‌دهد که جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران معیشتی، تحت تأثیر تحولات روابط بین‌الملل و فرایند جهانی‌شدن، به عاملی مؤثر در تغییرات سیاسی، تحول فرهنگ مدنی و بازتعریف رابطه دولت، جامعه و نظام حقوقی تبدیل می‌شوند.

حاتمی (۲۰۲۵) در پژوهشی با عنوان «نقش جنبش‌های دانشجویی در تحولات سیاسی و اجتماعی ایران (۱۹۳۳-۱۹۷۸)» بیان کردند که جنبش دانشجویی در تحولات سیاسی معاصر ایران نقش بسیج‌گر و هویت‌ساز داشته و در فرآیند اعتراضات سیاسی اثرگذار بوده است؛ با این حال، به پیامدهای ناشی از بحران معیشتی و تحولات بین‌المللی توجه نکرده‌اند. خورشیدنام (۲۰۲۵) در مطالعه «جنبش دانشجویی و دیگری‌سازی سیاسی» نتیجه گرفت که قطبی‌سازی فضای دانشگاهی به ابزاری برای مقابله سیاسی با حکومت تبدیل شد و دانشجویان از سازوکارهای هویتی برای مقاومت استفاده کردند؛ اما پژوهش وی

فاقد تحلیل جامعه‌شناختی بحران اقتصادی بود. رحمانی (۲۰۲۵) در پژوهش «تأثیر نهضت امام حسین بر جنبش‌های دانشجویی پیش از انقلاب اسلامی» نشان داد که مؤلفه‌های مذهبی و ارزشی در جهت‌دهی به کنش دانشجویان مؤثر بوده‌اند؛ هرچند ارتباط آن با ساختارهای بین‌المللی و پیامدهای اجتماعی بررسی نشد. کیانی (۲۰۲۴) در بررسی «زمینه‌های تاریخی، منطقه‌ای و جهانی ظهور و افول جنبش دانشجویی ایران بین سال‌های ۱۹۵۳ تا ۱۹۶۳» تأکید کرد که متغیرهای جهانی و منطقه‌ای در تکوین جنبش دانشجویی نقش داشته‌اند، اما بحران معیشتی و ابعاد حقوقی اعتراضات کمتر مورد توجه قرار گرفته است. داوری و همکاران (۲۰۲۳) در پژوهش «تحلیل گفتمان جایگاه توسعه در کنشگری جنبش دانشجویی عدالت‌خواه» دریافتند که گفتمان عدالت‌خواهی دانشجویان بر نقد نابرابری اقتصادی و توسعه نامتوازن استوار است، ولی مطالعه آنان فاقد پیوند با تحولات روابط بین‌الملل بود. کرکوشی (۲۰۲۳) در مطالعه «جنبش دانشجویی ایران در اروپا» نشان داد که شبکه‌های دانشجویی خارج از کشور در بازتولید اعتراضات سیاسی نقش مهمی داشتند، اما ابعاد جامعه‌شناختی بحران اقتصادی را تحلیل نکرد. خوشیدنام (۲۰۲۱) نیز در پژوهش «جنبش دانشجویی و چارچوب‌بندی اعتراضات سیاسی» بیان کرد که دانشجویان از سازوکارهای معنایی و رسانه‌ای برای سازماندهی اعتراضات بهره برده‌اند، درحالی‌که مقاله حاضر به‌صورت متمایز بر تحلیل کیفی بحران معیشتی و پیامدهای سیاسی - اجتماعی آن در پیوند با روابط بین‌الملل تمرکز دارد.

کنیستن (۲۰۲۵) در پژوهش «جوانان بی‌تعهد: جوانان بیگانه‌شده در جامعه آمریکا» بیان کرد که بحران هویت، نارضایتی اقتصادی و بی‌اعتمادی سیاسی، زمینه‌گرایش جوانان و دانشجویان به اعتراضات اجتماعی را فراهم می‌کند؛ اما به ارتباط این وضعیت با تحولات بین‌المللی توجه کافی نداشت. فریدرز (۲۰۲۴) در مطالعه «مشارکت مدنی، آگاهی و دانش» نتیجه گرفت که افزایش آگاهی اجتماعی و دسترسی به اطلاعات، سطح مشارکت سیاسی دانشجویان را تقویت می‌کند، ولی پژوهش وی فاقد تحلیل جامعه‌شناختی بحران‌های معیشتی بود. کولبر (۲۰۲۳) در پژوهش «مسیرهای حرکت به سوی دموکراسی» نشان داد که طبقات اجتماعی و نخبگان سیاسی در فرایند گذار دموکراتیک نقش تعیین‌کننده دارند و جنبش‌های دانشجویی می‌توانند بخشی از این فرایند باشند؛ بااین‌حال، نقش بحران اقتصادی کمتر بررسی شده است. برتن (۲۰۲۳) در مطالعه «سرمایه اجتماعی و مشارکت مدنی مهاجران» تأکید کرد که سرمایه اجتماعی و شبکه‌های ارتباطی، مشارکت سیاسی گروه‌های اجتماعی را افزایش می‌دهد، اما تمرکز وی بر جنبش‌های دانشجویی نبوده است. وربا (۲۰۲۲) در پژوهش «مشارکت در آمریکا» بیان کردند که

نابرابری اجتماعی و اقتصادی بر سطح مشارکت سیاسی شهروندان اثر مستقیم دارد و گروه‌های تحصیل کرده در بسیج سیاسی فعال‌تر هستند؛ اگرچه به تأثیر روابط بین‌الملل اشاره نشده است. بریمن (۲۰۲۱) در کتاب «روش‌های تحقیق اجتماعی» بر اهمیت روش‌های کیفی در تحلیل جنبش‌های اجتماعی و فهم کنش‌های اعتراضی تأکید کرد، اما پژوهش او جنبه نظری و روش‌شناختی داشته و فاقد مطالعه تجربی جنبش‌های دانشجویی است. اسنو و همکاران (۲۰۱۹) در مطالعه «رویکرد چارچوب‌بندی در جنبش‌های اجتماعی» نتیجه گرفتند که چارچوب‌های معنایی و رسانه‌ای در بسیج اعتراضات نقش اساسی دارند، درحالی‌که مقاله حاضر علاوه بر چارچوب‌بندی، بحران معیشتی و پیامدهای سیاسی - اجتماعی مرتبط با تحولات روابط بین‌الملل را نیز تحلیل می‌کند.

مرور مطالعات داخلی و خارجی نشان می‌دهد که اغلب پژوهش‌ها بر ابعاد تاریخی، هویتی، سیاسی یا گفتمانی جنبش‌های دانشجویی تمرکز داشته‌اند و کمتر به پیوند هم‌زمان میان بحران معیشتی، پیامدهای سیاسی - اجتماعی و تحولات روابط بین‌الملل پرداخته‌اند. همچنین، در بخش قابل توجهی از مطالعات، تحلیل حقوقی مرتبط با حق اعتراض، مشارکت سیاسی و جامعه مدنی مورد غفلت قرار گرفته است. پژوهش حاضر از این جهت دارای نوآوری است که با رویکرد جامعه‌شناختی کیفی، جنبش‌های دانشجویی را در بستر بحران اقتصادی و ساختارهای جهانی تحلیل کرده و تلاش می‌کند تأثیر متقابل عوامل داخلی و بین‌المللی را بر کنش دانشجویان و پیامدهای اجتماعی - سیاسی آن تبیین کند. افزون بر این، ترکیب مباحث جامعه‌شناسی سیاسی با نظریه‌های حقوقی مرتبط با حقوق شهروندی، آزادی‌های عمومی و مشارکت دموکراتیک، از دیگر جنبه‌های جدید و متمایز این مقاله محسوب می‌شود.

۳. روش پژوهش

این پژوهش با رویکرد کیفی و مبتنی بر روش کتابخانه‌ای انجام شده است و در زمره مطالعات نظری - تحلیلی قرار می‌گیرد. داده‌های مورد نیاز از طریق بررسی نظام‌مند کتاب‌ها، مقالات علمی - پژوهشی، اسناد تخصصی، گزارش‌های معتبر و منابع نظری مرتبط با حوزه‌های جامعه‌شناسی جنبش‌های اجتماعی، بحران‌های اقتصادی، حقوق عمومی و تحولات روابط بین‌الملل گردآوری شده است. در مرحله نخست، با استفاده از کلیدواژه‌هایی نظیر «جنبش دانشجویی»، «بحران معیشتی»، «پیامدهای سیاسی - اجتماعی»، «جامعه مدنی»، «حق اعتراض»، «مشارکت سیاسی» و «روابط بین‌الملل»، منابع مرتبط شناسایی و بر اساس معیارهای اعتبار علمی (انتشارات دانشگاهی، مجلات علمی معتبر، و آثار نظری شاخص) انتخاب شدند.

سپس از طریق فیش برداری هدفمند، مفاهیم کلیدی، چارچوب‌های نظری، دیدگاه‌های دکترین حقوقی و یافته‌های پژوهش‌های پیشین استخراج و طبقه‌بندی گردید. در مرحله تحلیل، داده‌های گردآوری شده با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی و رویکرد تفسیری مورد بررسی قرار گرفت تا الگوهای مفهومی و پیوندهای میان متغیرها شناسایی شود. به منظور افزایش روایی و انسجام نظری، تلاش شد میان دیدگاه‌های جامعه‌شناختی (نظیر نظریه‌های بسیج منابع، چارچوب‌بندی و هویت جمعی) و رویکردهای حقوقی مرتبط با حقوق بنیادین شهروندی و مشارکت سیاسی، هم‌نشینی تحلیلی برقرار شود. همچنین با مقایسه تطبیقی دیدگاه‌های داخلی و خارجی، ابعاد مشترک و متمایز جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران اقتصادی استخراج گردید. در نهایت، با تلفیق یافته‌های نظری و تحلیل انتقادی منابع، چارچوب مفهومی پژوهش تدوین و تبیینی جامع از پیامدهای سیاسی - اجتماعی جنبش‌های دانشجویی در پیوند با تحولات روابط بین‌الملل ارائه شد.

۴. یافته‌ها

۲۰۲

۴.۱. کلیات رابطه میان بحران معیشتی و ظهور جنبش‌های دانشجویی

بحران معیشتی در جوامع معاصر تنها به معنای کاهش درآمد یا افزایش فقر اقتصادی نیست، بلکه مجموعه‌ای از فشارهای اقتصادی، اجتماعی و حتی سیاسی را در بر می‌گیرد که به‌طور هم‌زمان بر کیفیت زندگی شهروندان اثر می‌گذارند. افزایش هزینه‌های زندگی، تورم، کاهش فرصت‌های شغلی، ناامنی اقتصادی و تضعیف شبکه‌های حمایتی اجتماعی از جمله عواملی هستند که زمینه شکل‌گیری چنین بحرانی را فراهم می‌کنند. در این میان، دانشجویان به عنوان بخشی از جمعیت جوان و تحصیل‌کرده جامعه، به دلیل موقعیت اجتماعی خاص خود، حساسیت بیشتری نسبت به این تحولات نشان می‌دهند. دانشگاه همواره فضایی برای تولید آگاهی انتقادی و طرح مطالبات اجتماعی بوده است و به همین دلیل دانشجویان در بسیاری از مواقع در خط مقدم اعتراضات اجتماعی قرار می‌گیرند. نظریه‌های جامعه‌شناسی جنبش‌های اجتماعی نشان می‌دهد که هنگامی که ساختارهای سیاسی و اقتصادی قادر به پاسخگویی به مطالبات شهروندان نباشند، زمینه برای شکل‌گیری کنش‌های جمعی و اعتراضات سازمان‌یافته فراهم می‌شود. در چنین شرایطی، دانشجویان به دلیل دسترسی به منابع اطلاعاتی، شبکه‌های ارتباطی گسترده و توانایی بسیج سریع، نقش مهمی در سازماندهی اعتراضات ایفا می‌کنند (Jalaeipour, 2025: 120).

افزون بر این، تحولات جهانی و فشارهای ناشی از اقتصاد بین‌الملل نیز می‌توانند شدت بحران‌های معیشتی را افزایش دهند. تغییرات در بازارهای جهانی، سیاست‌های اقتصادی دولت‌ها و بحران‌های مالی بین‌المللی، اغلب پیامدهایی مانند افزایش بیکاری و کاهش فرصت‌های اقتصادی برای جوانان و فارغ‌التحصیلان به همراه دارند. در چنین بستری، جنبش‌های دانشجویی از سطح مطالبات صرفاً صنفی فراتر رفته و به بستری برای طرح انتقادات گسترده‌تر نسبت به نظام سیاسی و اقتصادی تبدیل می‌شوند. از منظر نظریه مدرنیته سیاسی نیز، دولت‌های مدرن در مواجهه با بحران‌های اقتصادی اغلب با چالش مشروعیت روبه‌رو می‌شوند؛ زیرا ناتوانی در تأمین رفاه نسبی شهروندان می‌تواند اعتماد عمومی به نهادهای حکومتی را تضعیف کند (Barbier, 2023: 88). بنابراین، می‌توان گفت که بحران معیشتی نه تنها زمینه‌ای برای ناراضی‌های اجتماعی ایجاد می‌کند، بلکه در صورت وجود بسترهای مناسب، می‌تواند به محرکی برای شکل‌گیری و گسترش جنبش‌های دانشجویی تبدیل شود.

۱) **تشدید نابرابری اقتصادی و اجتماعی و تأثیر آن بر انسجام دانشجویی:** یکی از مهم‌ترین پیامدهای بحران‌های معیشتی، تشدید نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی در جامعه است؛ پدیده‌ای که به‌طور مستقیم بر ساختار و پویایی بدنه دانشجویی نیز اثر می‌گذارد. نابرابری اقتصادی در محیط دانشگاه می‌تواند در قالب تفاوت در توانایی پرداخت شهریه، دسترسی به منابع آموزشی، بهره‌مندی از امکانات رفاهی و حتی فرصت‌های شغلی پس از فارغ‌التحصیلی نمود پیدا کند. دانشجویانی که از خانواده‌های با وضعیت اقتصادی ضعیف‌تر می‌آیند، غالباً با فشارهای مالی بیشتری مواجه هستند و این امر می‌تواند تجربه تحصیل آن‌ها را با چالش‌های جدی همراه سازد. در چنین شرایطی، شکاف‌های اقتصادی در میان دانشجویان افزایش یافته و احساس بی‌عدالتی اجتماعی تقویت می‌شود. کنث کنستون در مطالعات خود درباره نسل جوان در دهه ۱۹۶۰ آمریکا نشان داد که احساس بیگانگی اجتماعی در میان دانشجویان می‌تواند به یکی از عوامل مهم در شکل‌گیری اعتراضات دانشجویی تبدیل شود (Keniston, 2025: 55).

زمانی که دانشجویان احساس کنند که ساختارهای اقتصادی موجود قادر به تأمین فرصت‌های برابر برای آنان نیست، احتمال گرایش آن‌ها به کنش‌های اعتراضی افزایش می‌یابد. در چارچوب جامعه‌شناسی انتقادی نیز نابرابری‌های اقتصادی به عنوان یکی از پیامدهای سیاست‌های اقتصادی نئولیبرال شناخته می‌شود؛ سیاست‌هایی که با کاهش نقش دولت در حمایت‌های اجتماعی و افزایش رقابت اقتصادی، شکاف‌های طبقاتی را تشدید می‌کنند. در چنین شرایطی، دانشجویان که در آستانه ورود به بازار کار قرار دارند، آینده اقتصادی خود را با ابهام و نااطمینانی بیشتری می‌بینند و همین مسئله می‌تواند به شکل‌گیری

نوعی آگاهی جمعی درباره نابرابری‌های ساختاری منجر شود (Mohammadi, 2024: & Jalaeipour 180). از سوی دیگر، تشدید نابرابری‌ها می‌تواند بر میزان انسجام در میان دانشجویان نیز تأثیر بگذارد. در برخی موارد، تفاوت‌های اقتصادی ممکن است به شکاف‌های اجتماعی در محیط دانشگاه منجر شود و همبستگی میان دانشجویان را کاهش دهد. اما در مواردی دیگر، همین نابرابری‌ها می‌توانند به عامل همبستگی تبدیل شوند؛ زیرا دانشجویان با درک مشترک از بی‌عدالتی اقتصادی، تلاش می‌کنند از طریق کنش جمعی مطالبات خود را مطرح کنند. سرمایه اجتماعی در این میان نقش مهمی ایفا می‌کند. سرمایه اجتماعی به شبکه‌های ارتباطی، اعتماد متقابل و هنجارهای همکاری در میان افراد اشاره دارد و می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری کنش‌های جمعی مؤثر باشد. در شرایطی که بحران معیشتی شدت می‌گیرد، ممکن است بخشی از سرمایه اجتماعی موجود تضعیف شود؛ اما در عین حال، همین بحران می‌تواند به شکل‌گیری شبکه‌های جدید همبستگی در میان دانشجویان منجر گردد (Uslaner, 2021: 78). به این ترتیب، بحران معیشتی و نابرابری اقتصادی رابطه‌ای پیچیده با انسجام دانشجویی دارند؛ رابطه‌ای که می‌تواند هم به تضعیف همبستگی و هم به تقویت آن در قالب جنبش‌های اعتراضی منجر شود. یکی از نمونه‌های برجسته تأثیر نابرابری اقتصادی بر شکل‌گیری جنبش‌های دانشجویی، اعتراضات گسترده دانشجویان در شیلی در سال ۲۰۱۱ بود. نظام آموزشی این کشور در آن زمان به شدت خصوصی‌سازی شده و هزینه‌های تحصیل در دانشگاه‌ها به شکل قابل توجهی افزایش یافته بود. بسیاری از دانشجویان برای ادامه تحصیل ناچار به دریافت وام‌های سنگین بودند و پس از فارغ‌التحصیلی نیز با بدهی‌های قابل توجهی روبه‌رو می‌شدند. این وضعیت سبب شد که آموزش عالی به نوعی کالای اقتصادی تبدیل شود که تنها برای اقشار مرفه جامعه قابل دسترسی بود. در واکنش به این شرایط، هزاران دانشجو در شهرهای مختلف شیلی دست به تظاهرات گسترده زدند و خواستار اصلاحات اساسی در نظام آموزشی و کاهش نابرابری‌های اجتماعی شدند. تحلیل این جنبش نشان می‌دهد که ریشه اصلی اعتراضات نه تنها در مسائل آموزشی، بلکه در نابرابری‌های عمیق اقتصادی نهفته بود. دانشجویان احساس می‌کردند که ساختار اقتصادی موجود فرصت‌های برابر را از آنان سلب کرده و آینده اجتماعی آنان را به توانایی مالی خانواده‌ها وابسته ساخته است. این احساس بی‌عدالتی اجتماعی زمینه‌ای برای بسیج گسترده دانشجویان فراهم کرد و در نهایت دولت را مجبور به انجام برخی اصلاحات در سیاست‌های آموزشی کرد (Collier, 2023: 112).

۲) تضعیف سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن بر مشارکت سیاسی دانشجویان: بحران‌های معیشتی اغلب با کاهش اعتماد اجتماعی و تضعیف شبکه‌های همبستگی در جامعه همراه هستند. زمانی که شهروندان با مشکلات اقتصادی گسترده مواجه می‌شوند، اعتماد آن‌ها به نهادهای سیاسی، اقتصادی و حتی روابط اجتماعی روزمره کاهش می‌یابد. این پدیده که در ادبیات جامعه‌شناسی به عنوان تضعیف سرمایه اجتماعی شناخته می‌شود، می‌تواند پیامدهای مهمی برای مشارکت سیاسی دانشجویان داشته باشد. سرمایه اجتماعی شامل شبکه‌های ارتباطی، اعتماد متقابل و هنجارهای همکاری است که امکان کنش جمعی را فراهم می‌کند. در شرایطی که سرمایه اجتماعی در جامعه کاهش می‌یابد، سازماندهی فعالیت‌های جمعی و شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی با دشواری بیشتری مواجه می‌شود (Breton, 2023: 45). برای دانشجویان نیز کاهش اعتماد اجتماعی می‌تواند به نوعی سرخوردگی سیاسی منجر شود و تمایل آن‌ها برای مشارکت در فعالیت‌های مدنی و سیاسی را کاهش دهد. پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه جامعه‌شناسی سیاسی نشان می‌دهد که جوانان در جوامعی که با بحران‌های اقتصادی و فساد گسترده مواجه هستند، غالباً نسبت به کارآمدی نهادهای سیاسی بدبین می‌شوند و این امر می‌تواند به کاهش مشارکت سیاسی آن‌ها بینجامد.

با این حال، رابطه میان بحران معیشتی و سرمایه اجتماعی همواره خطی و یک‌سویه نیست. در برخی موارد، فشارهای اقتصادی می‌توانند به ایجاد همبستگی‌های جدید در میان گروه‌های اجتماعی منجر شوند. هنگامی که دانشجویان با مشکلات مشترکی مانند افزایش هزینه‌های تحصیل، کاهش فرصت‌های شغلی یا دشواری‌های معیشتی مواجه می‌شوند، ممکن است برای دفاع از منافع مشترک خود به سازماندهی جمعی روی آورند. در چنین شرایطی، انجمن‌های دانشجویی، تشکل‌های صنفی و شبکه‌های غیررسمی دانشجویان می‌توانند به بستری برای بازسازی سرمایه اجتماعی تبدیل شوند. مطالعات جامعه‌شناسی نشان می‌دهد که در برخی دوره‌های تاریخی، دانشگاه‌ها به یکی از مهم‌ترین فضاها برای شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و بسیج سیاسی تبدیل شده‌اند؛ زیرا دانشجویان در محیط دانشگاه فرصت بیشتری برای تعامل، تبادل نظر و شکل‌دهی به هویت جمعی دارند (Jalaeipour, 2010: 190).

بنابراین، بحران معیشتی می‌تواند به دو شکل متضاد بر مشارکت سیاسی دانشجویان اثر بگذارد: از یک سو با کاهش اعتماد اجتماعی و افزایش فردگرایی، مانع از شکل‌گیری کنش جمعی شود و از سوی دیگر با ایجاد فشارهای مشترک، زمینه‌ای برای شکل‌گیری شبکه‌های جدید همبستگی و مشارکت سیاسی فراهم آورد. در جریان بحران اقتصادی یونان در دهه ۲۰۱۰، بسیاری از دانشگاه‌های این کشور به صحنه

اعتراضات دانشجویی تبدیل شدند. سیاست‌های ریاضتی که برای کاهش بدهی‌های دولت اجرا شد، موجب کاهش بودجه دانشگاه‌ها، افزایش هزینه‌های تحصیل و محدود شدن خدمات رفاهی دانشجویان گردید. در ابتدا، کاهش اعتماد عمومی به نهادهای سیاسی و اقتصادی سبب شد که بخشی از جامعه دانشجویی دچار سرخوردگی سیاسی شود و مشارکت در فعالیت‌های جمعی کاهش یابد. اما با ادامه بحران، دانشجویان به تدریج شبکه‌های جدیدی از همکاری و همبستگی ایجاد کردند. اتحادیه‌های دانشجویی، گروه‌های داوطلبانه و انجمن‌های صنفی نقش مهمی در سازماندهی اعتراضات ایفا کردند و توانستند بخشی از سرمایه اجتماعی از دست رفته را بازسازی کنند. این تجربه نشان می‌دهد که بحران‌های اقتصادی می‌توانند همزمان هم عامل تضعیف و هم عامل بازسازی سرمایه اجتماعی باشند. در واقع، فشارهای اقتصادی مشترک می‌توانند دانشجویان را به سمت همکاری و بسیج سیاسی سوق دهند و از این طریق زمینه مشارکت سیاسی گسترده‌تر را فراهم آورند (Friders, 2024: 15).

۲.۴. پیامدهای سیاسی-اجتماعی جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران معیشتی

درک عمیق‌تر پیامدهای سیاسی و اجتماعی جنبش‌های دانشجویی در بستر بحران‌های معیشتی، مستلزم نگاهی فراتر از کنش‌های کوتاه‌مدت خیابانی است. این جنبش‌ها در هسته خود، نه تنها خواستار بهبود شرایط مادی هستند، بلکه به شکلی ساختاری هژمونی‌گفتمانی حاکم را به چالش می‌کشند. زمانی که دانشجویان علیه نابرابری‌های برخاسته از بحران معیشتی قیام می‌کنند، در حال بازتعریف مفاهیم کلیدی نظیر «عدالت»، «حقوق شهروندی» و «شان انسانی» هستند. این فرآیند، طبق نظریه «دانش مورد مناقشه» سیدمن، به مثابه نبردی برای تولید معنا و تغییر در نظم اجتماعی تلقی می‌شود (Seidman, 2024: 115). در واقع، بحران معیشتی به دانشجویان اجازه می‌دهد تا ناکارآمدی ساختارهای سیاسی در مدیریت منابع را برجسته کرده و آن را به یک مسئله عمومی تبدیل کنند. از منظر سیاسی، این جنبش‌ها به عنوان کاتالیزوری برای افزایش پاسخگویی نهادهای حکومتی عمل می‌کنند. هنگامی که یک جنبش دانشجویی به صورت سازمان‌یافته علیه سیاست‌های ریاضتی یا فساد اقتصادی موضع می‌گیرد، فشار مستقیمی بر ساختار قدرت وارد می‌شود تا حداقل در کوتاه‌مدت، پاسخگویی بیشتری نشان دهند. گلدستون معتقد است که ترکیب «بحران‌های معیشتی» با «نارضایتی‌های انباشته سیاسی»، پتانسیل انفجاری بالایی برای تغییرات ساختاری ایجاد می‌کند و دانشجویان در این فرآیند، به دلیل هویت متمایز و آگاهی‌بخشی خود، نقش پیش‌قراول را ایفا می‌کنند (Goldstone, 2023: 260). در بعد اجتماعی، پیامد جنبش‌های دانشجویی

فراتر از مطالبات صنفی می‌رود. آن‌ها با تبدیل شدن به الگویی برای سایر گروه‌های اجتماعی (مانند کارگران یا طبقه متوسط شهری)، زمینه‌ساز گسترش مشارکت مدنی می‌گردند. فرآیند بسیج دانشجویی، حس «عاملیت جمعی» را در جامعه زنده می‌کند؛ بدین معنا که شهروندان درمی‌یابند می‌توانند از طریق سازماندهی، در تغییر سرنوشت خود نقش داشته باشند. این تأثیرات فرهنگی، ادراک عمومی از رابطه میان دانشجوی، دانشگاه و نهاد قدرت را تغییر داده و دانشگاه را از یک نهاد آموزشی منفعل، به یک «فضای عمومی فعال» تبدیل می‌کند. با این حال، این مسیر همیشه بدون چالش نیست. سرکوب یا نادیده گرفتن مطالبات دانشجویی می‌تواند منجر به «رادیکالیزه شدن» جنبش‌ها یا در مقابل، «سرخوردگی و انزوای سیاسی» گردد. بنابراین، پیامدهای این جنبش‌ها به نحوه تعامل حاکمیت با مطالبات طرح شده و میزان توانایی جنبش در حفظ انسجام داخلی در شرایط بحرانی بستگی مستقیم دارد.

جدول ۱: پیامدهای سیاسی-اجتماعی جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران معیشتی

منبع	مصادق (مثال)	نظری	زمینه مرتبط	تشریح پیامد	نوع پیامد	بعد اصلی
(Collier, 2023)	اعتراضات شیلی علیه خصوصی‌سازی (۲۰۱۱)	بسیج	نظریه منابع	مطالبه شفافیت، مبارزه با فساد و فشار برای تغییر سیاست‌گذاری‌های کلان	افزایش پاسخگویی	سیاسی
(Barbier, 2023)	بحران‌های دانشجویی در اروپا (دوره ریاضت)	جامعه‌شناسی انتقادی		برجسته‌سازی ناکارآمدی و نابرابری، کاهش اعتماد عمومی به نهادهای حاکم	تضعیف مشروعیت نظام	سیاسی
(Goldstone, 2023)	جنبش‌های خودجوش در آمریکای لاتین	نظریه مشارکت دموکراتیک		الگوسازی برای سایر گروه‌های اجتماعی و تقویت فرهنگ کنش‌گری	توسعه مشارکت مدنی	اجتماعی
(Jalaeipour, 2025)	اعتراضات دانشجویی در ایران	هویت جمعی	نظریه جمعی	احیای سرمایه اجتماعی در مواجهه با فشارهای مشترک اقتصادی	بازسازی هویت جمعی	اجتماعی

همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود، پیامدهای جنبش‌های دانشجویی در دو سطح سیاسی و اجتماعی تفکیک‌پذیر هستند. در سطح سیاسی، تمرکز بر تغییر ساختار قدرت و وادار کردن آن به پاسخگویی

است؛ جایی که نظریه‌های «بسیج منابع» به خوبی توضیح می‌دهند که چگونه دانشجویان با استفاده از شبکه ارتباطی خود، منابع لازم برای هزینه‌تراشی برای حاکمیت را فراهم می‌کنند. در سطح اجتماعی، تأکید بر بازتولید سرمایه اجتماعی و فرهنگ‌سازی مدنی است. مصادیق آورده شده نشان می‌دهد که وقتی بحران معیشتی به یک «مسئله مشترک» تبدیل می‌شود، دانشجویان با عبور از شکاف‌های درونی، هویت جدیدی می‌سازند که قدرت بسیج‌کنندگی بالایی برای کل جامعه دارد.

۳.۴. سازوکارهای شکل‌گیری و گسترش جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران معیشتی

سازوکارهای شکل‌گیری جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران معیشتی را نمی‌توان صرفاً به فشارهای اقتصادی فروکاست، بلکه این فرآیند حاصل برهم‌کنش ساختارهای اقتصادی، فرصت‌های سیاسی، سرمایه اجتماعی و فرایندهای هویت‌سازی جمعی است. بحران معیشتی هنگامی به کنش جمعی دانشجویی تبدیل می‌شود که نارضایتی اقتصادی در بستر دانشگاه به «آگاهی انتقادی» و سپس به «بسیج سازمان‌یافته» ترجمه گردد. از منظر جامعه‌شناسی جنبش‌های اجتماعی، نظریه بسیج منابع تأکید می‌کند که وجود شبکه‌های سازمانی، تشکل‌های دانشجویی و سرمایه انسانی آگاه، شرط اساسی برای گذار از نارضایتی پراکنده به جنبش سازمان‌یافته است (Jalaeipour, 2025: 133). در این چارچوب، دانشگاه به مثابه یک «میدان اجتماعی» عمل می‌کند که در آن سرمایه فرهنگی و ارتباطی دانشجویان به سرمایه بسیج سیاسی تبدیل می‌شود. جلایی پور با تأکید بر نقش آگاهی دانشگاهی نشان می‌دهد که در شرایط ناکارآمدی ساختارهای اقتصادی، دانشجویان نخستین گروهی هستند که بحران را به مسئله عمومی تبدیل می‌کنند (Jalaeipour, 2025: 120). از سوی دیگر، نظریه مدرنیته سیاسی باریه بیان می‌کند که دولت‌های مدرن در مواجهه با بحران‌های اقتصادی، با چالش مشروعیت روبه‌رو می‌شوند و این شکاف مشروعیت، فرصت سیاسی برای کنشگران اجتماعی فراهم می‌آورد (Barbier, 2023: 88).

مصادق عینی این سازوکار را می‌توان در اعتراضات دانشجویی شیلی در سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۱۳ مشاهده کرد. در این دوره، افزایش شهریه دانشگاه‌ها و خصوصی‌سازی آموزش عالی در شرایط رشد نابرابری اقتصادی، موجب بسیج گسترده دانشجویان شد. طبق گزارش‌های رسمی، بیش از ۲۵۰ هزار دانشجو در تظاهرات سراسری سانتیاگو شرکت کردند و حمایت بیش از ۷۰ درصد افکار عمومی را به دست آوردند (Collier, 2023: 112). این حرکت نشان داد که بحران اقتصادی زمانی به جنبش دانشجویی گسترده تبدیل می‌شود که نابرابری به عنوان «بی‌عدالتی ساختاری» چارچوب‌بندی شود؛ همان چیزی که اسنو و

همکاران از آن به عنوان «فرآیند چارچوب‌بندی معنایی» یاد می‌کنند (Snow et al., 2019: 403). در این وضعیت، بحران معیشتی نه تنها فشار اقتصادی ایجاد می‌کند، بلکه از طریق تولید گفتمان عدالت‌خواهانه، هویت جمعی دانشجویان را بازسازی می‌کند. بنابراین، سازوکار نخست، تبدیل فشار اقتصادی به مطالبه عدالت از طریق شبکه‌های دانشگاهی و چارچوب‌بندی گفتمانی است.

سازوکار دوم در گسترش جنبش‌های دانشجویی، نقش سرمایه اجتماعی و شبکه‌های ارتباطی در شرایط بحران است. سرمایه اجتماعی به معنای اعتماد، هنجارهای همکاری و شبکه‌های ارتباطی است که امکان کنش جمعی را فراهم می‌کند (Uslaner, 2021: 78). در شرایط بحران معیشتی، سرمایه اجتماعی ممکن است تضعیف شود؛ زیرا کاهش اعتماد عمومی و افزایش رقابت اقتصادی می‌تواند همبستگی را کاهش دهد. با این حال، همان‌گونه که برتون نشان می‌دهد، بحران‌ها می‌توانند به بازسازی اشکال جدیدی از سرمایه اجتماعی منجر شوند، به‌ویژه زمانی که افراد در مواجهه با تهدید مشترک، به همبستگی روی می‌آورند (Breton, 2023: 45). دانشگاه در این میان نقش واسطه دارد؛ زیرا امکان شکل‌گیری شبکه‌های رسمی (انجمن‌ها، اتحادیه‌ها) و غیررسمی (گروه‌های دانشجویی) را فراهم می‌کند. سمل نیز بر این نکته تأکید می‌کند که تضاد اجتماعی می‌تواند خود به عاملی برای انسجام گروهی تبدیل شود (Simmel, 2017: 112).

نمونه یونان در بحران اقتصادی ۲۰۱۰ مؤید این تحلیل است. پس از اعمال سیاست‌های ریاضتی و کاهش بودجه آموزش، ابتدا سطح مشارکت دانشجویان کاهش یافت، اما به تدریج با سازماندهی اتحادیه‌های دانشجویی و حمایت گروه‌های مدنی، موج جدیدی از بسیج شکل گرفت. بر اساس آمار رسمی اتحادیه‌های دانشجویی یونان، در سال ۲۰۱۱ بیش از ۶۰ دانشگاه در اعتصاب سراسری شرکت کردند و میزان مشارکت دانشجویان در تجمعات نسبت به سال قبل ۳۵ درصد افزایش یافت (Friders, 2024: 15). این تجربه نشان داد که بحران اقتصادی ابتدا می‌تواند به سرخوردگی منجر شود، اما در صورت وجود شبکه‌های ارتباطی و فرصت‌های سیاسی، به بسیج گسترده تبدیل می‌شود. در چارچوب نظری گلدستون، ترکیب بحران اقتصادی و نارضایتی سیاسی، ظرفیت تحولات ساختاری را افزایش می‌دهد (Goldstone, 2023: 241). بنابراین، سازوکار گسترش جنبش دانشجویی مبتنی بر سه حلقه متصل است: بحران اقتصادی → بازسازی سرمایه اجتماعی → سازماندهی شبکه‌ای → بسیج سیاسی گسترده.

جدول ۲. نمونه‌هایی از جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران معیشتی

کشور	سال	شاخص اقتصادی	بحران	میزان دانشجویی	مشارکت	پیامد اصلی	منبع
شیلی	2011	افزایش ۳۰٪ طری یک دهه	شهریه	۲۵۰,۰۰۰ نفر	در	اصلاحات آموزشی تدریجی	(Collier, 2023: 112)
یونان	2010–2011	کاهش ۲۰٪ آموزش عالی	بودجه	مشارکت ۶۰ دانشگاه، رشد ۳۵٪	تجمعات	فشار بر سیاست ریاضتی	(Friders, 2024: 15)
ایران	1999	تورم بالای ۲۰٪ بحران جوانان	اشتغال	اعتراضات در چند دانشگاه	تغییرات سیاست‌های دانشگاهی	در	(Jalaeipour, 2010: 190)
فرانسه	2006	اصلاحات بازار کار جوانان	کار	بیش از ۳ میلیون معترض (دانشجو و کارگر)		لغو قانون CPE	(Castells, 2021: 214)

داده‌های جدول نشان می‌دهد که میان شدت بحران اقتصادی و دامنه مشارکت دانشجویی رابطه معناداری وجود دارد، اما این رابطه خطی و مکانیکی نیست. در شیلی، نابرابری آموزشی در چارچوب گفت‌وگو عدالت اجتماعی بسیج شد؛ در یونان، سیاست‌های ریاضتی عامل اصلی سازماندهی بود؛ در ایران، ترکیب بحران اقتصادی و فضای سیاسی نیمه‌باز به پاره‌ای اعتراض دانشجویان انجامید؛ و در فرانسه، اصلاحات بازار کار جوانان موجب پیوند دانشجویان و کارگران شد. بنابراین، بحران اقتصادی زمانی به جنبش دانشجویی گسترده تبدیل می‌شود که در بستر فرصت‌های سیاسی و سرمایه اجتماعی فعال قرار گیرد.

۴.۴. تحلیل پیوند جنبش‌های دانشجویی با تحولات روابط بین‌الملل و نظام جهانی

جنبش‌های دانشجویی در دوران معاصر، دیگر پدیده‌هایی صرفاً محصور در مرزهای ملی نیستند، بلکه به شدت تحت تأثیر ساختار قدرت در نظام بین‌الملل و جریان‌های جهانی شدن قرار دارند. تحولات روابط بین‌الملل از طریق انتقال گفت‌وگوهای حقوقی، فشارهای اقتصادی جهانی و الگوهای کنشگری

دیجیتال، بر ماهیت مطالبات دانشجویی در سطوح محلی تأثیر می‌گذارند. گیدنز معتقد است که جهانی شدن منجر به ایجاد پیوندهای عمیق میان تحولات دوردست و تجربیات زیسته محلی شده است؛ به گونه‌ای که بحران‌های معیشتی در یک جامعه در حال توسعه، اغلب نتیجه مستقیم تغییر در سیاست‌های کلان اقتصادی بین‌المللی یا فشارهای نهادهای جهانی نظیر صندوق بین‌المللی پول است (Giddens, 1973: 2024). کانی دهکیانی نیز در تحلیل خود نشان می‌دهد که جنبش‌های دانشجویی ایران در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ میلادی، عمیقاً با فضای جنگ سرد و رقابت قدرت‌های بزرگ پیوند داشتند و مطالبات صنفی آنان همواره با رویکردهای ضدامپریالیستی و بین‌الملل‌گرا عجین بود (Kiani Dehkiani, 2024: 45). بنابراین، تحلیل جنبش دانشجویی در شرایط بحران معیشتی، بدون در نظر گرفتن جایگاه کشور در نظام بین‌الملل و تأثیر هژمونی گفتمانی جهانی ناقص خواهد بود (Castells, 2021: 214). در جدول زیر، تأثیر متقابل تحولات روابط بین‌الملل بر سازوکارهای کنشگری دانشجویان و پیامدهای ناشی از آن مورد بررسی قرار گرفته است. این جدول نشان می‌دهد که چگونه ابزارهای جهانی و محیط‌های منطقه‌ای به عنوان کاتالیزور یا بازدارنده در مسیر مطالبات معیشتی و سیاسی دانشجویان عمل کرده و هویت جمعی آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

جدول ۳. پیوند جنبش‌های دانشجویی با تحولات روابط بین‌الملل

منبع تخصصی	پیامد بر جنبش دانشجویی	مکانیسم اثرگذاری	بعد تأثیرگذار
(Giddens, 2024: 185)	تبدیل مطالبات صنفی به اعتراضات ساختاری	سیاست‌های ریاضتی و نئولیبرالیسم	اقتصاد جهانی
(Castells, 2021: 220)	جهانی‌سازی اعتراضات محلی و معیشتی	همبستگی فراملی و انتقال تاکتیک	فضای شبکه‌ای
(Kamali, 2022: 156)	تقویت مشروعیت حقوقی اعتراضات دانشجویی	گفتمان حقوق شهروندی و مدنی	حقوق بین‌الملل

(Kiani Dehkiani, 2024: 52)	گسترش موجی اعتراضات در کشورهای همسایه	تأثیرات دومینویی	تحولات منطقه‌ای
(Barbier, 2023: 104)	تشدید بحران معیشتی و رادیکالیسم دانشجویی	تحریم‌ها فشارهای بین‌المللی	تنش‌های سیاسی

تحلیل یافته‌های مربوط به پیوند میان روابط بین‌الملل و جنبش‌های دانشجویی نشان می‌دهد که بحران‌های معیشتی در جوامع مدرن، غالباً تابعی از «وابستگی متقابل جهانی» هستند. هنگامی که یک نظام سیاسی تحت فشارهای اقتصادی بین‌المللی قرار می‌گیرد، نخستین ترکش‌های این فشار در محیط‌های نخبگانی و دانشجویی نمایان می‌شود. بر اساس نظریه قدرت هویت کاستلز، دانشجویان در عصر اطلاعات از ابزارهای جهانی برای دور زدن محدودیت‌های ملی استفاده می‌کنند و هویت خود را در تقابل با نهادهایی تعریف می‌کنند که آن‌ها را مسئول نابرابری‌های جهانی می‌دانند (Castells, 2021: 231). این فرآیند موجب می‌شود که یک مطالبه معیشتی ساده در محیط دانشگاه، به سرعت به نقدی بنیادین علیه نظم جهانی و سیاست‌های اقتصادی نئولیبرال تبدیل شود. گیدنز بر این باور است که جنبش‌های اجتماعی جدید، محصول «بازاندیشی مدرنیته» هستند؛ بدین معنا که دانشجویان با آگاهی از استانداردهای جهانی زندگی و حقوق شهروندی، نسبت به محرومیت‌های نسبی خود معترض می‌شوند (Giddens, 2024: 210). بنابراین، بحران معیشتی نه تنها یک متغیر داخلی، بلکه پدیده‌ای است که در تقاطع سیاست‌های داخلی و فشارهای ساختاری روابط بین‌الملل شکل می‌گیرد و دانشجویان به عنوان «پیشران‌های آگاه»، پیوند میان این دو سطح را در کنشگری خود بازنمایی می‌کنند. این بازنمایی به ویژه در جوامع در حال توسعه، به شکل مطالبه شفافیت در سیاست خارجی و مدیریت اقتصادی نمود می‌یابد (Saeed, 2017: 215).

دومین وجه اهمیت روابط بین‌الملل در جنبش‌های دانشجویی، نقش «فرصت‌های سیاسی بین‌المللی» در مشروعیت‌بخشی به کنش‌های داخلی است. کمالی معتقد است که جامعه مدنی در ایران و سایر جوامع در حال گذار، همواره نگاهی به هنجارهای جهانی حقوق بشر و آزادی‌های اساسی داشته است؛ امری که باعث می‌شود دانشجویان در زمان بحران معیشتی، مطالبات خود را با زبان حقوق بین‌الملل و معیارهای جهانی عدالت اجتماعی بیان کنند (Kamali, 2022: 168). این هم‌زبانی با گفتمان‌های جهانی، نوعی

مصونیت نسبی و قدرت چانه‌زنی برای جنبش‌های دانشجویی ایجاد می‌کند. از سوی دیگر، باریه در تحلیل مدرنیته سیاسی تأکید می‌کند که تضعیف اقتدار دولت‌ها در برابر جریان‌های سرمایه جهانی، فضایی را برای بازیگران غیردولتی فراهم آورده تا اقتدار دولت را در حل بحران‌های معیشتی به چالش بکشند (Barbier, 2023: 112). در این میان، دانشجویان با بهره‌گیری از شبکه‌های فراملی، نه تنها بحران‌های داخلی را بازتاب می‌دهند، بلکه از تجربیات موفق جنبش‌های دانشجویی در سایر نقاط جهان الگوبرداری می‌کنند. خورشیدنام نیز خاطرنشان می‌سازد که استفاده از «قاب‌بندی‌های سیاسی» که ریشه در تحولات جهانی دارند، به دانشجویان کمک می‌کند تا اعتراضات خود را فراتر از دیوارهای دانشگاه برده و گروه‌های اجتماعی وسیع‌تری را با خود همراه سازند (Khorshidnam, 2021: 145). در نهایت، جنبش دانشجویی در شرایط بحران معیشتی، به مثابه حلقه‌ای است که نارضایتی‌های عمیق اقتصادی را به آرمان‌های دموکراتیک جهانی پیوند می‌زند و از این طریق، فشار برای تغییرات ساختاری را دوچندان می‌کند.

جدول نهایی حاضر، سنتز و ترکیب کلیه یافته‌های پژوهش را در چهار ساحت زمینه‌های شکل‌گیری، متغیرهای میانجی، سازوکارهای گسترش و پیامدهای نهایی ارائه می‌دهد. این جدول به عنوان نقشه راه تحلیلی، چگونگی تبدیل بحران معیشتی به یک کنشگری پایدار دانشجویی و تأثیرات آن بر ساختار قدرت و جامعه را تبیین می‌نماید.

جدول ۴. جمع‌بندی نهایی و تحلیلی یافته‌های پژوهش

ابعاد پژوهش	یافته‌های کلیدی و تفسیری	مبانی نظری پشتیبان	دستاورد و پیامد نهایی
زمینه بحران	بحران معیشتی به مثابه محرک فقر، نابرابری و احساس محرومیت نسبی	جامعه‌شناسی انتقادی و محرومیت نسبی	شکل‌دهی رادیکالیزه و مطالبات صنفی
ساختار کنش	دانشگاه به عنوان بستر بازسازی سرمایه اجتماعی و هویت جمعی	نظریات کاستلز و جلیلی‌پور	تشکیل شبکه‌های همبستگی پایدار

تأثیر جهانی شدن و فشارهای بین‌المللی بر اقتصاد داخلی	نظریه گیدنز و روابط بین‌الملل	پیوند مطالبات داخلی با حقوق جهانی	محرك‌های جهانی
استفاده از فناوری‌های نوین برای بسیج و قاب‌بندی اعتراضات	نظریه بسیج منابع و فضای شبکه‌ای	چالش هژمونی گفتمانی دولت	سازوکار نفوذ
فشار برای پاسخگویی، اصلاح ساختاری و تغییر فرهنگ سیاسی	نظریه دموکراتیزاسیون (سعی)	تقویت جامعه مدنی و تحدید قدرت	پیامد سیاسی

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که جنبش دانشجویی در مواجهه با بحران معیشتی، از یک نهاد صرفاً علمی به یک کنشگر راهبردی در عرصه عمومی تغییر ماهیت می‌دهد. بحران معیشتی در اینجا تنها به معنای فقر مادی نیست، بلکه به عنوان «فرسایش منزلت اجتماعی» و «انسداد آینده» درک می‌شود. دانشجوی، به عنوان فردی که بیشترین سرمایه‌گذاری زمانی و فکری را برای آینده انجام داده، بیش از هر گروه دیگری نسبت به ناکارآمدی‌های اقتصادی واکنش نشان می‌دهد.

هدف اصلی پژوهش تبیین این نکته بود که چگونه این نارضایتی به کنشگری تبدیل می‌شود؛ تحلیل‌ها نشان داد که «دانشگاه» به عنوان یک فضای میانجی، نارضایتی‌های پراکنده را در قالب هویت‌های جمعی منسجم می‌کند. همچنین، پیوند میان بحران‌های داخلی و تحولات بین‌المللی، به جنبش دانشجویی این قدرت را می‌دهد که مطالبات خود را در سطح کلان‌تری مطرح کند. در واقع، جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران، از طریق بازسازی سرمایه اجتماعی تضعیف شده، نه تنها به دنبال حل مشکلات معیشتی خود هستند، بلکه با تولید گفتمان‌های جدید عدالت‌خواهانه، به بازتعریف رابطه دولت و جامعه می‌پردازند. این فرآیند در نهایت منجر به بلوغ فرهنگ سیاسی و افزایش ظرفیت‌های دموکراتیک در جامعه می‌گردد، هرچند که در کوتاه‌مدت ممکن است با هزینه‌های سیاسی و اجتماعی همراه باشد.

در مقام جمع‌بندی نهایی، می‌توان دریافت که جنبش‌های دانشجویی در بستر بحران‌های معیشتی، فراتر از یک واکنش احساسی، پاسخی عقلانی و ساختارمند به ناکارآمدی‌های نهادی هستند. دانشجو در ساختار جامعه‌شناختی مدرن، میانجی میان لایه‌های زیرین جامعه و نخبگان حاکم است؛ از این رو، زمانی که معیشت عمومی با تهدید مواجه می‌شود، دانشجو به دلیل بهره‌مندی از آگاهی انتقادی و ابزارهای

تحلیلی، نخستین کسی است که زنگ خطر فروپاشی قراردادهای اجتماعی را به صدا درمی‌آورد. نکته اساسی این است که بحران معیشتی در محیط دانشگاهی، منجر به بازنگری در رسالت‌های سنتی دانشگاه می‌شود. دانشگاه دیگر تنها فضای تولید دانش فنی نیست، بلکه به کانون تولید «دانش‌رهایی‌بخش» و مطالبه‌گری مدنی تبدیل می‌گردد. یافته‌های این نوشتار تأکید می‌کند که کنشگری دانشجویی در دوران بحران، تابعی از یک مثلث است: «فشار معیشتی در قاعده»، «سازماندهی شبکه‌ای در میانه» و «آرمان‌های جهانی در رأس». این جنبش‌ها نشان داده‌اند که قدرت آن‌ها نه در ابزارهای سخت، بلکه در توانایی «معناسازی» نهفته است. آن‌ها با بازتعریف مفاهیمی چون عدالت، حق بر شهر و شفافیت، گفتمان‌های مسلط را که بحران را طبیعی جلوه می‌دهند، به چالش می‌کشند. با وجود چالش‌هایی نظیر سرکوب، سرخوردگی یا مهاجرت نخبگان، جنبش دانشجویی به دلیل پیوند ناگسستنی با نهاد علم، همواره پتانسیل احیای خود را حفظ می‌کند. در نهایت، آینده ثبات سیاسی و توسعه اجتماعی در جوامع در حال بحران، به نحوه تعامل دولت‌ها با این جنبش‌ها بستگی دارد. نادیده گرفتن مطالبات معیشتی-سیاسی دانشجویان، تنها به رادیکالیزه شدن زیرپوستی جامعه و تعمیق شکاف‌های طبقاتی منجر می‌شود. اما به رسمیت شناختن این جنبش‌ها به عنوان بخشی از بدنه مشورتی و نظارتی جامعه مدنی، می‌تواند بحران را به فرصتی برای اصلاحات ساختاری و بازسازی مشروعیت سیاسی تبدیل کند. جنبش دانشجویی، قطب‌نمای سلامت اجتماعی یک ملت است؛ حرکت یا سکون آن، گویای واقعیاتی است که در لابه‌های عمیق اقتصاد و سیاست در جریان است.

نتیجه‌گیری

در جمع‌بندی کلی مباحث مطرح‌شده در این پژوهش می‌توان گفت که هدف اصلی مقاله تبیین جامعه‌شناختی چگونگی شکل‌گیری و پیامدهای جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران معیشتی و بررسی ارتباط آن با تحولات روابط بین‌الملل بوده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که بحران‌های معیشتی، به‌ویژه در جوامعی که با نابرابری اقتصادی، محدودیت فرصت‌های شغلی و کاهش اعتماد عمومی مواجه‌اند، به یکی از مهم‌ترین زمینه‌های شکل‌گیری کنش‌های جمعی دانشجویی تبدیل می‌شوند. دانشجویان به دلیل برخورداری از سرمایه فرهنگی، دسترسی به منابع اطلاعاتی و حساسیت نسبت به آینده اجتماعی خود، در برابر فشارهای اقتصادی واکنش سریع‌تر و سازمان‌یافته‌تری نشان می‌دهند. در چنین شرایطی، دانشگاه به فضایی برای شکل‌گیری آگاهی انتقادی و تبدیل نارضایتی‌های پراکنده به مطالبات جمعی تبدیل می‌شود. بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که بحران معیشتی تنها یک عامل

اقتصادی ساده نیست، بلکه پدیده‌ای چندبعدی است که پیامدهای آن در حوزه‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی نیز قابل مشاهده است. به عبارت دیگر، فشارهای اقتصادی موجب شکل‌گیری احساس محرومیت نسبی در میان دانشجویان شده و این احساس به تدریج به صورت مطالبه عدالت اجتماعی و شفافیت سیاسی بروز می‌یابد. از این منظر، جنبش‌های دانشجویی نه تنها بازتاب مشکلات اقتصادی جامعه هستند، بلکه به عنوان یکی از مهم‌ترین سازوکارهای بیان نارضایتی اجتماعی عمل می‌کنند. بنابراین پاسخ به پرسش اصلی مقاله نشان می‌دهد که بحران معیشتی از طریق تضعیف اعتماد اجتماعی، تقویت احساس بی‌عدالتی و ایجاد زمینه‌های بسیج شبکه‌ای در دانشگاه‌ها، به شکل‌گیری جنبش‌های دانشجویی منجر شده و این جنبش‌ها نیز به نوبه خود بر تحولات سیاسی و اجتماعی جامعه اثرگذار بوده‌اند.

از سوی دیگر، یافته‌های پژوهش نشان داد که جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران معیشتی، صرفاً واکنش‌هایی مقطعی و کوتاه‌مدت نیستند، بلکه می‌توانند به فرایندهای عمیق‌تر تغییر اجتماعی منجر شوند. هنگامی که فشارهای اقتصادی با محدودیت‌های ساختاری در نظام تصمیم‌گیری و ضعف سازوکارهای پاسخگویی همراه می‌شود، مطالبات دانشجویان به تدریج از سطح مسائل صنفی فراتر رفته و به حوزه‌های کلان‌تری مانند عدالت اجتماعی، اصلاحات نهادی و افزایش شفافیت در سیاست‌گذاری اقتصادی گسترش می‌یابد. در این وضعیت، جنبش دانشجویی به نوعی «آگاهی جمعی انتقادی» تبدیل می‌شود که نقش مهمی در شکل‌دهی به گفتمان عمومی ایفا می‌کند. بررسی تجربه‌های مختلف نشان داد که در بسیاری از موارد، کنشگری دانشجویان توانسته است توجه افکار عمومی و رسانه‌ها را به مسائل معیشتی جلب کرده و دولت‌ها را به بازنگری در برخی سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی وادار کند. به بیان دیگر، جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران می‌توانند نقش میانجی میان جامعه و ساختار قدرت را ایفا کنند و از طریق طرح مطالبات عمومی، زمینه‌های گفت‌وگو و اصلاحات تدریجی را فراهم آورند. این مسئله نشان می‌دهد که کارکرد جنبش دانشجویی صرفاً اعتراضی نیست، بلکه می‌تواند به تقویت مشارکت مدنی و افزایش حساسیت جامعه نسبت به عدالت اقتصادی و مسئولیت‌پذیری سیاسی منجر شود. در واقع، کنش دانشجویی در چنین شرایطی نوعی تلاش برای بازسازی اعتماد اجتماعی و ایجاد تعادل میان دولت و جامعه تلقی می‌شود.

در بعد دیگری از تحلیل، نتایج پژوهش نشان داد که تحولات روابط بین‌الملل نیز نقش مهمی در شکل‌گیری و جهت‌گیری جنبش‌های دانشجویی ایفا می‌کنند. اقتصادهای ملی در جهان معاصر به شدت در شبکه‌ای از وابستگی‌های متقابل جهانی قرار گرفته‌اند و تصمیمات اقتصادی در سطح بین‌المللی

می‌تواند به طور مستقیم بر وضعیت معیشتی شهروندان در داخل کشورها اثر بگذارد. در چنین شرایطی، دانشجویان به عنوان یکی از آگاه‌ترین گروه‌های اجتماعی، اغلب تلاش می‌کنند تا میان بحران‌های اقتصادی داخلی و ساختارهای کلان اقتصادی جهانی ارتباط برقرار کنند. این امر موجب می‌شود که مطالبات آنان گاه رنگ و بوی فراملی به خود بگیرد و در چارچوب مفاهیمی مانند عدالت جهانی، حقوق اجتماعی و مسئولیت دولت‌ها در قبال رفاه شهروندان مطرح شود. همچنین گسترش فناوری‌های ارتباطی و شبکه‌های اجتماعی سبب شده است که جنبش‌های دانشجویی بتوانند از تجربه‌های مشابه در سایر کشورها الهام بگیرند و روش‌های جدیدی برای سازماندهی و بیان مطالبات خود به کار گیرند. بنابراین، یکی از مهم‌ترین نتایج این پژوهش آن است که جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران معیشتی را باید در تقاطع سه سطح تحلیل مورد بررسی قرار داد: سطح اقتصادی داخلی، سطح ساختارهای سیاسی و نهادی، و سطح تحولات نظام بین‌الملل. درک این پیوند چندسطحی می‌تواند به فهم دقیق‌تر ماهیت این جنبش‌ها و پیش‌بینی پیامدهای احتمالی آن‌ها کمک کند.

در نهایت، جمع‌بندی کلی پژوهش نشان می‌دهد که جنبش‌های دانشجویی در شرایط بحران معیشتی می‌توانند به عنوان یکی از مهم‌ترین شاخص‌های پویایی اجتماعی و حساسیت جامعه نسبت به عدالت اقتصادی و کارآمدی سیاسی در نظر گرفته شوند. این جنبش‌ها از یک سو بیانگر نارضایتی‌های عمیق اقتصادی هستند و از سوی دیگر می‌توانند زمینه‌ای برای شکل‌گیری گفتمان‌های اصلاحی و تقویت جامعه مدنی فراهم آورند. بر این اساس، نخستین پیشنهاد کلی آن است که سیاست‌گذاران اقتصادی و اجتماعی باید توجه بیشتری به وضعیت معیشتی دانشجویان و چشم‌انداز آینده شغلی آنان داشته باشند، زیرا بی‌توجهی به این مسئله می‌تواند به گسترش احساس ناامیدی و بی‌اعتمادی در میان نسل جوان منجر شود. پیشنهاد دوم آن است که دانشگاه‌ها به عنوان نهادهای تولید دانش و آگاهی اجتماعی، باید فضاهای گفت‌وگو و مشارکت مدنی را تقویت کنند تا مطالبات دانشجویان در قالب‌های مسالمت‌آمیز و سازنده بیان شود. چنین فضایی می‌تواند از تبدیل نارضایتی‌های اجتماعی به تنش‌های شدید جلوگیری کرده و زمینه‌های تعامل میان دولت، دانشگاه و جامعه را فراهم آورد. پیشنهاد سوم نیز آن است که پژوهش‌های آینده به بررسی عمیق‌تر ابعاد اقتصادی، فرهنگی و رسانه‌ای جنبش‌های دانشجویی بپردازند تا بتوان تصویر جامع‌تری از نقش این جنبش‌ها در تحولات اجتماعی و سیاسی معاصر ارائه کرد. در مجموع، توجه به مطالبات دانشجویان و درک ریشه‌های معیشتی آن‌ها می‌تواند به عنوان گامی مهم در جهت تقویت ثبات اجتماعی، افزایش سرمایه اجتماعی و حرکت به سوی توسعه پایدار تلقی شود.

References

- Barbier, M. (2023). *Political modernity* (A. Ahmadi, Trans.). Tehran: Agah Publishing. [In Persian]
- Breton, R. (2023). *Social capital and civic participation of immigrants*. University of Toronto.
- Bryman, A. (2021). *Social research methods*. Oxford University Press.
- Castells, M. (2021). *The information age: The power of identity* (Vol. 2) (H. Chavoshian, Trans.). Tehran: Tarh-e No Publishing. [In Persian]
- Collier, R. B. (2023). *Paths toward democracy: The working class and elites in Western Europe and South America*. Cambridge University Press.
- Davari, Hoda, Asgharpour Masouleh, Ahmadrza, Eslami, Ruhollah, & Kermani, Mehdi. (2023). Discourse analysis of the position of development in the activism of the justice-seeking student movement. *Economic Sociology and Development*, 12(2), 240–265. [In Persian]
- Friders, S. (2024). Civic participation, awareness, knowledge. University of Calgary. Metropolis Project. <http://www.metropolis.net>
- Giddens, A. (2024). *Global perspectives* (M. R. Jalaeipour, Trans.). Tehran: Tarh-e No Publishing. [In Persian]
- Goldstone, J. A. (2023). *Theoretical, comparative, and historical studies on revolutions* (M. T. Delforouz, Trans.). Tehran: Kavir Publishing. [In Persian]
- Hatami, A., & Hatami, J. (2025). The role of student movements in Iran's political and social transformations (1933–1978). In *21st National Conference on Law, Social and Humanities, Psychology and Counseling* (Shirvan). [In Persian]
- Jalaeipour, H. R. (2025). *Sociology of social movements*. Tehran: Tarh-e No Publishing. [In Persian]
- Jalaeipour, H. R., & Mohammadi, J. (2024). *Late theories of sociology*. Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Jalaeipour, Hamidreza. (2010). Understanding the student movement in Iran with an emphasis on student activities during the reform era (1997–2005). *Review of Social Issues in Iran*, 1(3), 179–213. [In Persian]
- Kamali, M. (2022). *Civil society, state, and modernization in contemporary Iran* (K. Pouladi, Trans.). Tehran: Center for the Recognition of Islam and Iran. [In Persian]
- Keniston, K. (2025). *The uncommitted: Alienated youth in American society*. Harcourt, Brace & World.
- Kharkouhi, G. (2023). The Iranian student movement in Europe and Engineer Derazgisoo (1968–1979). *Historical Studies*, 82, 75–94. [In Persian]
- Khorshidnam, A. (2025). Student movement and political othering: How students used the polarization of university space as a tool to fight the regime in the final decade of Mohammad Reza Shah's rule. *Contemporary Sociological Research*, 26, 83–102. [In Persian]
- Khorshidnam, Abbas. (2021). The student movement and the framing of political protests. *Quarterly Journal of Social Sciences*, 28(94), 121–161. [In Persian]
- Kiani Dehkiani, K. (2024). Historical, regional, and global contexts of the rise and decline of the Iranian student movement between 1953 and 1963. In *Proceedings of the 16th*

- National Conference on Law, Social and Human Sciences, Psychology and Counseling*. Shirvan, Iran. [In Persian]
- Rahmani, Mehdi. (2025). The influence of Imam Husayn's movement on student movements before the Islamic Revolution. *Humanities and Islamic Studies in the Third Millennium*, 9(2), 368–378. [In Persian]
- Saeed, A. (2017). *Democratization in Iran (2001–2006)*. Tehran: Agah Publishing. [In Persian]
- Seidman, S. (2024). *Contested knowledge in sociology* (H. Jalili, Trans.). Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Simmel, G. (2017). *Simmel on culture* (D. Frisby & M. Featherstone, Eds.). SAGE Publications.
- Snow, D. A., Vliegthart, R., & Ketelaars, P. (2019). The framing perspective on social movements: Its conceptual roots and architecture. In D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi, & H. J. McCammon (Eds.), *The Wiley Blackwell companion to social movements* (2nd ed.). Wiley-Blackwell
- Uslaner, E. M. (2021). Volunteering and social capital. In P. Dekker & E. M. Uslaner (Eds.), *Social capital and participation in everyday life*. Routledge.
- Verba, S., & Nie, N. H. (2022). *Participation in America: Political democracy and social equality*. Harper & Row.